

Ką liudija archyvuose, muziejuose saugoma informacija apie Simono Daukanto ir Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos gimtojo krašto XX a. etninę kultūrą?

Parengė Danutė MUKIENĖ

Simono Daukanto ir Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos gimtojo krašto etninė kultūra nuo XIX a. antrosios pusės įvairių ekspedicijų, tyrimų projektų organizatorių yra gerokai primiršta. Siek tiek jų dėmesio čia sulaukta XX a. Žemaitijoje pradėjus veikti Šiaulių „Aušros“ muziejui (ŠAM), kuris įkurtas 1923 m. kovo 11 d., ir Kretingos muziejui (veikia nuo 1935 m.). Tai rodo šių muziejų fonduose saugomi Lenkimų krašto (jam priklauso ir S. Daukanto gimtasis Kalvių kaimas bei šalia jų esantis Večių kaimas, kuriame gimė J. A. Pabrėža) liaudies meną, architektūrą, amatus, nematerialųjį kultūros paveldą identifikuojantys eksponatai. Dalis jų yra suskaitmeninta ir jau prieinama Internetu.

Lenkimuose XX a. yra lankęsi ir buvusios Vilniaus konservatorijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, buvusio Vilniaus pedagoginio instituto studentai. Yra pagrindo manyti, kad čia yra pabuvoję, tautosaką užrašinęję ir daugiau spacialistų. Ne visą aktualią informaciją jau yra pavykę surinkti. Šioje publikacijoje – tai, kas jau žinoma.

Kaip XX a. 4 deš. lenkimiškiai švėsdavo Kūčias, Kalėdas, Naujuosius metus?

1933 m. Lenkimus (tuo metu jie priklausė Skuodo valsčiui) pasiekusi ŠAM parengta etnografinių tyrinėjimų anketa, kurios rengėjai siekė surinkti informaciją, kokios anksčiau regione buvo Kalėdų ir Naujųjų Metų švenčių apeigos. Šis muziejus

Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos LIMIS portale www.limis.lt yra paskelbęs tuo metu Lenkimų pradinės mokyklos vedėju dirbusio P. Vičiulio atsakymus į anketos klausimus (jie saugomi ŠAM Šiaulių kraštotyros draugijos (1927–1940) etnografinio archyvo byloje Nr. 82 (bylos inventarinis numeris – ŠAM E–I 166/372)).

P. Vičiulis anketoje nurodė, kad Kūčių šventės pavadinimas Lenkimuose metams einan nepakito. Tą dieną gyventojai nuo pat ryto ruošiasi šventėms, svarbių (ypatingų) ūkio darbų nedirba. Bažnyčioje atliekama Adventinė išpažintis. Nėra nustatyta, kiek kartų tą dieną galima valgyti. Dažniausiai visą Kūčių dieną valgoma „kūčia“, t. y. įvairių grūdų (pupų, žirnių, kanapių, kviečių) mišinys, nes Švč. Mergelė Marija nieko daugiau valgyti neturėjo, išskyrus tik grūdus, kurie buvo supilti į terbelę (maišiuką). Vakare valgomas ir pyragas, sriuba, silkė, geriama arbata ir alus. Kūčių vakarą stalo specialiai niekas nedengia. Visi už jo susėda kaip ir įprastą vakarą, šieno po staltiese nepadedama. Vakariinės pradžios laikas nėra nustatytas. Ji pradeda plotkelės laužymu. Po to valgoma. Vakarienes metu prisimenamos praėjusios Kūčios, kalbama, kokios bus ateinančios šventės.

Lenkimiškiai Kūčių vakarą sako, kad jei dangus žvaigždėtas – tais metais bus obuolių. Kitų to vakaro tradicijų ir papročių P. Vičiulis nėra nurodęs.

Po Kūčių vakarienes tie gyventojai, kurie turi galimybę, eina į bažnyčią išklausti Bernelių mišių.

Kalėdos Lenkimuose buvo švenčiama dvi dienas. Pirmosios ryte, grįžus iš bažnyčios, gyventojai valgydavo šiupinį su kiaulės uodega, taip pat virtas skustas bulves su kiaulienos mėsa, dešromis, kai kas patiekdavo ir miežinių kruopų košę. Prieš ją padėdant ant stalo lėkštėje būdavo padaroma duobutė taukams bei įstatoma kiaulės uodegėlė.

Kalėdų ryte „kūčios“ (grūdų mišinio) likučius nunešdavo į tvartą. Galvijus pašerdavo šienu.

Pirmąją Kalėdų dieną gyventojai praleisdavo namuose, į svečius neidavo. Vakare būdavo velkamas blokas (blukis, rąsto galas), giedama Kalėdų giesmė „Berneliai“. Antrąją Kalėdų dieną vykdavo jaunimo šokiai, vyresnieji bendraudavo tarpusavyje, susirinkę žaisdavo kortomis. Vaišindavosi tuo, ką kas turėdavo.

Naujųjų metų išvakarėse jų sutikimui ypatingai nebūdavo ruošiamasi. Tą vakarą žmonės burdavo: buvo liejama iš vaško, taip pat iš malkų (įneša į kambarį glėbį malkų ir skaičiuoja, ar pora. Jei pora, tai išteks arba apsives). Prasimanydavo ir kitokių

burtų. Naujųjų išvakarėse aptemus po sodybas („pakiemiais“) vaikščiodavo persirengėliai – „Sėnieji metai“ ir „Naujieji metai“. „Naujieji metai“, užėję į namus, troboje ieškodavo kuo pasivaišinti, juokaudavo, šaipydavosi iš „Sėnųjų metų“.

Naujųjų metų pirmąją dieną po sodybas vaikščiodavo muzikantai. Jie sveikindavo žmones su pradedusiais Naujaisiais metais. Vakare vykdavo jaunimo pasilinksminimai.

Tiek per Kūčias, tiek ir per Kalėdas, Naujuosius metus gyventojai, vaikščiodami po sodybas, jokių specialiai pasidarytų priemonių su savimi nepasiimdavo, išskyrus jau paminėtą po kaimą tampomą blukį.

Atsakydamas į klausimą, kurią dieną ūkininkai iš tarnybos atleidžia samdinius ir kaip vyksta atsisveikinimas su jais, P. Vičiulis parašė, kad anksčiau samdiniai tarnybą pas ūkininkus užbaigdavo Šv. Martyno dieną, o dabar – per Kalėdas. Atėjus laikui atsisveikinti, ūkininkas padeda ant stalo uždirbtą algą. Jei samdinys dar kokias savaites ūkyje pasilieka, jam išeinant prideda „kukulių“ (duonos, mėsos, pyrago).

Naujieji metai būdavo sutinkami savo šeimose.

1961 m. Lenkimuose vykusio Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojų ir bendradarbių ekspedicija

Nemažai informacijos yra likę apie 1961 m. Lenkimuose vykusią Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (nuo 1990 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) darbuotojų ir bendradarbių ekspediciją, kurioje dalyvavę etninės kultūros specialistai į magnetines juostas įrašinėjo pateiktųjų atliekamas dainas. Išliko ir šios magnetinės juostos.

Ekspedicijoje dalyvavo: tautosakininkė, poetė, filologijos mokslų kandidatė Pranė Jokimaitienė-Aukštikalnytė (gimė 1922 m. kovo 1 d. Vabalninke, mirė 1989 m. rugsėjo 6 d. Vilniuje); lietuvių edukologas, habil. m. dr. (socialiniai mokslai, 2003) prof. Romanas (Romas) Jonas Vasiliauskas, gimęs 1936 m. spalio 15 d. Šilalės valsčiaus Patulės kaime; kalbininkas, tautosakininkas, vertėjas prof. Stasys Skrodenis, gimęs 1938 m. sausio 16 d. Skaudvilės valsčiaus Padvarių kaime, miręs 2026 m. Vilniuje; 1931 m. sausio 5 d. Telšiuose gimęs, 2022 m. spalio 17 d. Vilniuje miręs tautosakininkas, buvęs Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys Leonardas Sauka; tautosakos rinkėjas, sistemintojas, rengėjas spaudai, ilgametis Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos

rankraštyno darbuotojas, daugelio straipsnių tautosakos klausimais autorius Klimas Viščinis, užrašinęs muzikinius kūrinius. Juos iššifravo 1922 m. gruodžio 22 d. Tauragės valsčiaus Taurų kaime gimęs, 1997 m. sausio 2 d. Vilniuje miręs kanklininkas, dirigentas, etnomuzikologas, pedagogas Bronius Uginčius, 1951–1960 m. dirbęs Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Fonogramų kabineto vedėju.

Šios ekspedicijos metu užrašytas dainas, kurios 2025 m. pradžioje jau buvo viešinamos portale „ePaveldas“, pateikė 12 Lenkimų apylinkės gyventojų: Ona Butkienė (78 m. amžiaus), Kazimiera Jonušienė (59 m.), Zuzana Kervytė, Felomena Kusienė (73 m.), Lenkauskienė (60), Stasė Stonkienė (49 m.), Sholaztina Vaikutienė (42 m.), V. Vaikutytė, A. Mikštaitė (14 m.), Morta Zaborienė (56 m.), Antanina Želvienė-Andriuškienė (66 m.). Stebina tai, kad tarp pateiktųjų nėra vyrų. Stasė Stonkienė ir Kazimiera Jonušienė tada gyveno dabar jau sunykusiame Lenkimų apylinkės Margių kaime, kuris yra šalia Kalvių, Sriaupių ir Večių kaimų, o kitos pateikėjos – Lenkimų miestelyje.

Iš viso portale „ePaveldas“ yra pavišinti 108 lenkimiškių pateiktųjų dainų įrašai. Didžiąją dainų dalį moterys atlieka dainuodamos solo, kai kurias – duetu, o septynias – trio. Dainuodama solo daugiausiai dainų pateikė Stasė Stonkienė (24), o Antanina Želvienė-Andriuškienė, dainuodama viena ir kartu su Felomena Kusiene, – 35, Sholaztina Vaikutienė dainuodama viena, duetu su V. Vaikutyte ir trio su V. Vaikutyte bei A. Mikštaite, – 19, o Morta Zaborienė, dainuodama viena, – 10. Kitos pateikėjos dainų padainavo mažiau.

Šios ekspedicijos išsamių aprašų nėra pavykę rasti. Muzikiniai įrašai saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto LTR fonde ir neseniai yra paskelbti jau minėtame kultūros paveldo portale „ePaveldas“ (prieiga internete: <https://inx.lv/JjFi5>). Juos yra galimybė atsisiųsti ir perklausyti.

Šios ekspedicijos metu Lenkimuose ir Margių kaime buvo užrašyti šie kūriniai: „A a a a apapa“ (užrašyta 2 kartus), „Ak džium džium džium“, „Ak, sesuo mona“, „Ant krašto marės, Palangos miestely“, „Aš nueisiu į turgelį“, „Aš parvediau gražią žmoną“, „Auga kiemi dagilelis“, „Augo medelis žaliai gojely“, „Augino močiutė“ (6 k.), „Aukštai danguj žvaigždės žiba“, „Balondieli mona“, „Berneli

(Nukelta į 52 p.)

mūsų“, „Berža šakos lingu, lingu“, „Bieg upelė vingu-
gurdama“ (7 k.), „Čiučou lingou“, „Čiulba, ulba
paukšteliai“, „Davatkelė su ražančiu“, „Du balun-
diu klani gierė“ (2 k.), „Du broliuka kunigai“, „Eik
šen, Maryte“, „Eikš, mergyte razkažnyte“, „Einu
per lunką“, „Geras būtų piršlelis“, „Grėb mergelė
lankoj šieną“, „Iš pusantro miežio grūdo“, „Įvažia-
vo meška“, „Jau saulelė leidos“, „Jau valsas baigias“,
„Josiu josiu į turgelį“, „Kad aš jojau“, „Kam šeri žir-
gelį“, „Kas kukuoja sode“, „Keliškele runkoj yra“ (2
k.), „Ko nuliūdai, sesele“, „Ko nuliūdai, mergele“,
„Kumpu snapu pelėda“, „Kur mudu eisau“, „Lakš-
tingaleli, lengvus paukšteli“, „Lakštingaleli, puikus
paukšteli“ (2 k.), „Lenktyniuoja raitos“ (2 k.), „Lie-
tuvos mūsų“, „Liūb gert, liūb dainiuot“, „Liūdnas
liūdnas vakaras“, „Mano tėvas žvejys“, „Maža maža
aš būdama“, „Mergele mona jaunoji“, „Mergyte
jaunoji“ (2 k.), „Mes jaunieji vaikeliai“, „Mes vaikš-
čiojom“, „Mėnulis šviečia šviečia“, „Močiutė mani
barą“, „Nemune ledai išplauks“, „Nepailga man
čion“, „Oi balundeli“, „Oi Joze, Jozeli“, „Oi tu sakal,
sakaleli“, „Par serbintelia krūmelį“, „Pasėjau žilvitį“,
„Pelel, pelel, nešk miegelį“, „Per anksti, paukšteli,
pas mus parskridai“, „Plaukė pylėlė“, „Po Palongas
lygias lonkas“, „Raudonikis raudonuoja“, „Saulė
nusileido“, „Sėdi bočius ant grindų“, „Siuntė mani
motinele“, „Stiklelį gerdams dūmojau“, „Stovi žirge-
lis“, „Subatos vakarėlį“, „Šakar makar duok ragaišio“,
„Šiandiena viena“, „Šiaudų batai“, „Šviesi naktis, mė-
nesėina“, „Tamsi naktis mėnesiena“, „Tamsios nak-
tys, šaltos rastos“, „Trijų seselių jaunas brolelis“, „Tris
dienas, tris naktis“, „Už aukšties kalneliams“, „Už
ažarų žali liepa“ (2 k.), „Vai, eisiu eisiu“, „Vai, Juze,
Juzeli“ / „Oi Juzi, Juzeli“ (3 k.), „Vaikštinėjo trys se-
selės“, „Vai tu kleveli“, „Varnelė krunksi“, Vėjas pūtė
vakarų“, „Vo volunge, volungelė“, „Žaliame sodne-
lėj“, „Žalioj lankoj dobilėliai“, „Žydi žirniai ir vikiai“.

XX a. 9 deš. Lenkimuose vykusių etninės kultūros tyrinėtojų ekspedicijos

1984 m. Skuodo ir Kretingos rajonuose vy-
kusios Lietuvos valstybinės konservatorijos (nuo
1992 m. – Lietuvos muzikos akademija (LMA),
nuo 2004 m. – Lietuvos muzikos ir teatro akademi-
ja (LMTA) studentų ekspedicijos, kuriai vadovavo
muzikologė Zita Kelmickaitė, dalyviai užsuko ir į
Lenkimus, susitiko su folkloro pateikėjais ir užrašė
nėję muzikinius kūrinius. Jie jau yra suskaitmeninti
ir saugomi Lietuvos muzikos ir teatro akademijos
Muzikinio folkloro archyve. Kol kas įrašai dar ne-

viešinami, todėl asmenys, norintys juos perklausyti,
turi kreiptis į šį archyvą ir sutartu laiku atvykti į jį
(adresas: Gedimino pr. 42, LT 01110 Vilnius).

Lenkimus aplankė, čia kuriam laikui net buvo
įsikūrę 1984 m. vykusios Lietuvos valstybinės kon-
servatorijos ekspedicijos dalyviai. Vietos pedagogai,
moksleiviai, kai kurie kiti gyventojai jiems talkino.
Nėra išlikęs šios ekspedicijos aprašymas, bet Lietu-
vos muzikos ir teatro akademijos Muzikinio folklo-
ro archyve yra saugomi ne tik ekspedicijos dalyvių
padaryti čia pateiktųjų padainuotų, pagrotų kūrinių
garso įrašai, bet ir informacija, kas kokius kūrinius
pateikė, kas juos užrašė, iššifravo.

Didžioji dalis šių pateiktųjų buvo gimę ir ekspe-
dicijos metu gyveno dabartinės Lenkimų seniūni-
jos teritorijoje, tačiau buvo gimusių ir kaimyninėse
Mosėdžio, Darbėnų, Salantų, Platelių seniūnijose,
kurie į Lenkimus atvyko kaip „meilės tremtiniai“
ar kitomis aplinkybėmis. Tarp jų buvo: Petras Bie-
liauskas (g. 1902 m.); Elena Žvinklienė-Puškoraitė
(g. 1903 m.); Veronika Budreikienė-Petrikaitė (g.
1906 m.); Ona Laukinienė-Korpaitė (g. 1906 m.);
Justina Bružienė-Meniušytė (g. 1909 m.), Liepojo-
je 1910 m. gimusi Viktorija Sabeckienė-Petrauskai-
tė. Visi jie jau yra išėję Amžinybėn, todėl sudėtinga
išsiaiškinti, ar šie pateikėjai 1984 m. ekspedicijos
metu gyveno Lenkimų seniūnijoje.

Panaši ekspedicija Lenkimuose vyko ir 1985 m.
vasarą. Tada čia buvo įsikūrę tuometinio Vilniaus
valstybinio pedagoginio instituto (dabar Vytauto
Didžiojo universiteto Švietimo akademija) Lietu-
vių kalbos ir literatūros fakulteto (VVPI LKLF) I
kurso studentai (ekspedicijos vadovas – VVPI doc.
J. Riškus). Atvykusieji domėjosi Simono Daukanto
gimtinės geografinė aplinka, Kalvių kaimo praeiti-
mi, gyventojų buitimi, rinko tautosaką, medžiagą
apie sovietmetį Lenkimuose. Bandydama rasti šios
ekspedicijos medžiagą kreipiausi į minėtos Švie-
timo akademijos archyvą. Jo darbuotoja Ingrida
Babonaitė informavo, kad „*tokie dokumentai į Ar-
chyvą saugojimui nepatenka. Tai Fakulteto surinkta
medžiaga, kuri buvo naudojama studijoms. Tačiau
Pedagoginis institutas / universitetas buvo restruktū-
rizuotas ir tokia dokumentacija liko neišsaugota.*“

Naudota literatūra:

1. *ePaveldas*: <https://inx.lv/JjFi5>.
2. *Lietuvos integrali muziejų informacinė siste-
ma*: www.limis.lt.